

Т. Франко

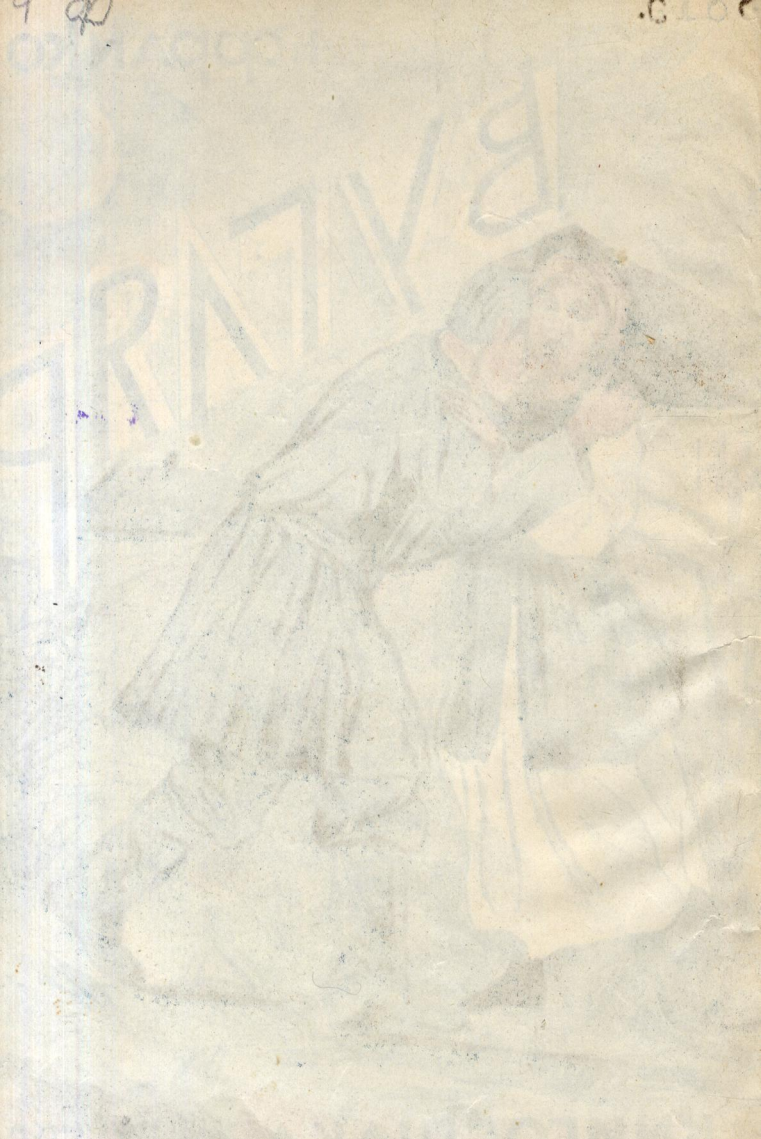
Вуцелар

I | 31841
B-880 |

КНИГОСПІЛКА

Микола Енкан

В У Г Л Я Р

В У Г Л Я Р

ОПОВІДАННЯ

~~43815.~~

КНИГОСПІЛКА

МОВ. ВСЯКА ФІЛІЯ
ПІСЛЯ ВІСНУ

З М І С Т

	Стор.
Іван Франко	3
Вугляр	5
Довбаньк	20

~~134 сф~~
Львівська Філія
бібліотеки АН УРСР

Львівська бібліотека
АН УРСР
№ 31 841

ІВАН ФРАНКО

Видатний український письменник Іван Франко народився 3-го серпня 1856 року в родині коваля в Галичині.

Під впливом М. Драгоманова Франко разом з іншими студентами-однодумцями організовує у Львові робітничі гуртки самоосвіти, видає книжки для робітництва, пропагандує соціалістичні ідеї. Влада не могла спокійно ставитись до цієї роботи і Франкові на протязі якихось 12 років доводиться тричі сидіти у в'язниці.

Та ці утиски не залякали Франка, він ще з більшим завзяттям продовжує розпочату роботу: 1890 року Франко організовує першу в Галичині соціалістичну партію, і одночасно провадить серйозну наукову роботу, пише багато оповідань, віршів, видає журнали.

Розбитий паралічем, але не кидаючи працювати, доживає він свого віку у Львові, де і помер 28-го травня 1916 року.

Свої найкращі твори Франко присвятив описові життя галицького робітництва й се-

лянства, змалювавши жахливе зубожіння галицького селянства та визискування робітництва нафтової промисловости.

У цих творах, що ми отут подаємо деякі мало зрозумілі нашому робітництву й селянству слова й вирази виправлено в згоді з сучасною українською літературною мовою.

В У Г Л Я Р

Весною 1875 року йшов я пішки з Долини в гори у Велдіж. Ішов сам, гомоніти не було з ким,—а щоб якось себе розважити мугикав собі під ніс арії народних пісень.

Не знаю вже, чи злий, чи добрий демон направив мене на новий шлях. Він, правда, коротший від старого,—іде просто аж до велдізького мосту,—та за те відзначається другою, для нього не зовсім вигідною прикметою,—тим, що новий. Не знаю, чи вам коли траплялося їздити новим шляхом, якого ще тільки мурують, а до того мурують на жовтій, дощами і водами весняними розмоченій глині. Чи їдучи, чи йдучи мусили ви проклинати його. Вже то мусить бути віз не-аби-який добрий, щоб не розсипався, грюкаючи раз-у-раз об величезне каміння,—вже то мусять бути коні не-аби-які вправні і не-аби-як гостро ковані, щоб не порозбивали собі копита об гостре каміння,—вже то мусить бути чоловік не-аби-який сильний,

щоб його після такої колиски не сперли кольки під грудьми. А піший—піхотинець. О, і йому загрожують не менші неприємності. Що найменше можна надіятися, що з чобіт, хоч і яких добрих, принесе шкamatтя, а коли менше вправний, то напевно може сподіватись на звих ноги. Як новому шляхові йому не доставало ще бокових стежок, цього великого добродійства для пішоходів. А хоч може й були того літа, то тепер так розгливілися й позникали в глинистій калюжі, що годі було знайти їх сліду, а не то що йти ними...

Та було хоч те добре, що тут я часто зустрічав людей, які працювали на шляху,—робітників. Гірка доля тих людей. За нужденну платню 60—80 крайцерів¹ на день сиди там цілий день на вітрі, слоті й вогкості, рушай важкий залізний молот та товчи каміння. А їх там багато сиділо. Їх робота не дозволяла їм розмовляти,—всі сиділи мовчки, навіть пісні, тієї повсякчасної товаришки нашого українця при роботі, не було чути. Ті люди, нужденні з лиця й одержі та понурі, видалися мені заклитими, злим демоном, запряженими чарами до тієї машинальної праці. І справді так. Злий демон їх—нужда,—а чари,—той мізерний, кривавий заробіток. Трохи оддалік за ними, за невеличким

горбком побачив я вугляра. Його великий, чорний віз, запряжений парою невеличких, гірських коней стояв серед глибокої, глинистої вибоїни й не міг далі зрушити. Хоч як мучилися коненята, хоч як нокав на них вугляр, хоч як і він сам підважував своїми дужими плечима воза—ніщо не помагало.

Я підійшов до нього.

— Слава Ісусу Христу. На віки богу слава¹—відказав він, виліз із-під воза, заболочений, задиханий, став, випростувався, зняв капелюх із голови і долонею обтер собі краплистий піт із чола,

— Що це з вами таке трапилося? — питаю.

— Та бачите,—відказав вугляр одсапуючись,—понесла мене лиха година на цей шлях. Мара б його в печінки вмурувалася, нехристові поганому. (Я забув додати, що шлях той мурував своїм коштом єврей, барон Попер). Уже б ізмовчав, якби з вагою якою,—а то бачите, порожній тай то ніяк з проклятої баюри не вилізу. І коней помучив, і сам змучився, як бачите, тай годі. Нужда моя, мара мене якась сюди понесла, в оцю безодню.

— Та що,—кажу я,—будете самі мучитися? Віз важкий, ще надсадитесь або що. От подождіть, я покличу людей, упремося разом, легше піде.

¹ Звичайне привітання в Галичині.

І не чекаючи відповіді, побіг я стрибаючи по камінню і закликав робітників.

Минуло не мало часу, поки п'ять душ дядьків здужали витягти великий вуглярський віз із глибокої калюжі. Нарешті віз стояв на твердому, люди пішли назад до своєї роботи, а вугляр узяв у руки свій батіг і нокнув на змучені коні. Віз рушив, обік нього вугляр. Я постановив, бодай для товариства, держатися разом із ним. Поволі, марудно йшла їзда,—не бракувало часу на розмову.

Я розпочав звичайними питаннями:—А звідки ви? А як заробляєте? Чи багато заробляєте? Яке господарство у вас, як, що?—От, як то звичайно буває.

— Я з Суходолу,—каже,—але тут у Ілемськім лісі ми напалили вугілля то я туди їду.

— Так вас більше с коло тієї роботи?

— А чотири вози. Ще як був мій небіжчик Іван, їздили в п'ятьох.

Вугляр, з яким я розмовляв був чоловік уже не молодий, років 55, коли не більше. Ростом високий, як часто бувають наші гіряни. Волосся довге, вже сивувате, спадало з-під чорного повстяного бриля на його плечі. На ньому був короткий кожушок без рукавів, так звана бунда, і міцні шкіряні ходаки з чорними, вовняними волоками.

— А давно вже, як ваш Іван помер?—
8 запитав я через хвилину підчас якої старий

мовчав і звівши голову ступав понуро далі.

От десь так у Петрівку рік буде. Нехай йому там легко душенці буде. Добрий був хлопець, душа не дитина. Тай таку йому бог смертеньку судив, що страх подумати. Гей, гей, якби то мені звідки инде прохарчитися, не глянув би я навіть ніколи на оте вуглярство. Воно збавило мені мого сина, мого Іванчика, що його єдиного мав, як єдину душу в бога.

Старий зідхнув важко.

Я дав йому виговоритися. Знаю з власного досвіду, як то прикро, коли наші сумні, жалібні спомини перериває хтось цікавими питаннями. Я намагався зоспокоїти вугляра, звертаючи його увагу на стороні річи, а згодом запитав:

— А що ж то сталося з вашим Іваном?

— Ой, не приводи боже такого мойому ворогові—відказав. От, коли ласка ваша, послухайте. Дізнаєтесь, який то наш заробіток гіркий та кривавий, тай яке лихо мене спіткало.

— Мушу вам сказати, що ціла наша родина в Суходолі самі вуглярі. Ми бувало п'ятьма возами їздимо. Я на однім, мій син на другому, на третьому мій молодий брат Дмитро, а на четвертому й п'ятому знов його два сини, Якимко і Степан. Дома лишалися лише жінки. В мене крім Івана була

ще й дочка, Маруся, а у брата не було більше дітей.

— А звідки ж ви брали дров на стільки вугілля?—перебив я.

— Купували. От, де в лісі які гнилі колоди, повалене дерево, то-що... в наших лісах того страх багато. Закупуємо його дуже дешево, ще пан радий, що позбудеться завади, бо воно й так дарма лежало та гнило. А ми припадемо, поріжемо на дрібні колодки, позносимо на поляну та й кладемо в купу.

Ну, та слухайте далі.

Було то якось по Зелених святах. Ми вже до того часу понавишукували по лісах цілі купи дерева. Весна була мокра, вітри подули,—такого вам понакидало в лісі, що мати божа. Аж жаль чоловікові дивитися. Якось увечері в неділю приходить до мене брат Дмитро.

А що,—каже,—Максime? Може б нам час уже вибиратися з дому? І так уже засиділися... а все через твого Йвана та через оте сватання.

А мій Іванко саме тієї весни посватав був Оленнюкову Фенну, гарну дівчину, хоч і не багатих батьків. Боже мій милий, як вони любилися. Дивлячися на них я й собі ж радів, у мене в серці й собі ж розцвітали молоді літа, молоде кохання.

— Та, що,—кажу,—правда твоя, Дмитрючку. Робота сама кличе нас. От, сіна вже коненятам не стає, що торік купили, укосити

нема де, бо в нас поля й толоки нема. Уже й нам починає хлібець відходити, коротка рада, братчику, збираймося.

— Та я вже готовий. А ви ж? Будете на завтра готові?

— О, а що в нас ладити? Вози помазати, пилки наострити, та ще там треба буде драбини новим луб'ям пообтягати. А як нас двоє, то що ж нам довго лагодитися?

Я покликав Івана, скоро вечір, свята неділенька відійшла, ми взялися до роботи. На другий день з рана мали ми виїздити. Ще в ночі прибїгла Фенна в хату.

— А що, Іване, чула, що вже їдете в ліси?

— Авже ж.

Вона стала якось ні в сих, ні в тих, почала м'яти в руці запаску, а далі, дивлюся, а їй сльози з очей кап, кап, кап.

— А тобі що, Феннице,—питаю.

— Та нічого—відказала й зарум'янілася.

— Ой, дай спокій, не плач, сирото. Адже ми ще за море не їдемо. О Покрові вернемо, не бійся, грошей навеземо, весілля буде.

Вона ще дужче зарум'янілася. Іван до неї, втішає, умовляє, далі й поцілував, ну, знаєте, як то молоді люди вже там знають до себе. Вона скоро і всміхнулася,—а я кажу знов:

— Не плач, Феннице. О, якби ти кожного разу починала плакати, як Іван буде від'їздити, то де б ті й сльози в тебе бралися?

— Та ні,—відмовила вона, всміхаючися крізь сльози,—мені якось так нині... лише нині... сама не знаю чого.

— Ну, ну, ніщо не шкодить,—кажу я,—а тепер іди небого до дому, нас ще робота чекає.

Вона сказала нам «добраніч» і пішла.

Налагодили ми, що було треба, тай полягали й собі трохи відпочити. Встаю я рано, та якийсь такий, чи слабий, чи не добрий, ну, як сам не свій.

— Ох,—кажу до жінки,—знаєш, стара, щось мені погане у сні приснилося.

— А що таке?—питає вона.

— От, так мені до рання на думці вертілося. Якби мені, заманулося подивитись на вікна¹.

— Ну,—каже стара,—хай усе зле щезає.

Повставали ми, помолилися, богу подякували, жінка в печі затопила, варить сніданок, аж тут і Дмитро на поріг.

— А що, Максиме, готовий ти?

— Зараз, кажу. Ану лишень увійди до хати, хлопців своїх поклич, поснідаємо, разом, що бог дав.

— Та ми вже поснідали, відмовляє Дмитро.

Нічого не шкодить,—відказав я,—таже ми всі свої, нема що церемонитися. Гей Маруню, побіжи но, поклич дядькових хлопців сюди.

1 Народне вірування, що коли прокинувшись з сну поглянеш на вікна, то забудеш усе, що тобі снилося (Ів. Фр.).

Хлопці поприходили, сіли ми снідати.

Сонце вже високо стояло на небі, як ми виїхали. Погода була прекрасна. Іван, після прощання з Фенною, йшов якийсь засумований, Дмитро готорив зо мною про те, де б насамперед рубати дрова, а Якимко й Степан, ідучи побіч своїх возів, узялися розжалоблювати Івана співами. Якимко витяг навіть із-за ременя сопілку, загравав, та такої сумної та сердешної, що Іван аж голову звисив, ідучи позад нього. А Степан тим часом усе приспівував:

Ой, віз трави, ой, віз трави, а два вози сіна
Ой, то ж то ми дівчинонька в серденьку засіла.
Ой, дівчино-дівчинонько, така ти миленька,
Як у літі на нивоньці вода студененька.
Як у літі при роботі води ся напити,
Так з тобою постояти тай поговорити.

От так собі,—знаєте—молоді люди. Що їм до чого. Хай хоч що, а їм усе співи в голові, така вже вдача в них. У нас старих не те. Де нам?

Ви, певно, й самі здорові знаєте, що в кожнім стані хоч робота й яка прикра, та проте є й утіха своя. Ну, де ж без того? Чоловік звичайно не скотина. Таке, бичите і в нас, вуглярів. Наглядимо поляну, де би класти субітку, вози полишаєм у селі, а сами в ліс. Ну, беремося по два до деревини. Позакурюємо люльки, та пилки в руки. Ліс навколо тебе шумить, сонечко на небі де-не-де

пронизується крізь галуззя, пташенята цві-
рінькають, що аж серце радується, а ти
собі спокійно люльку пак та пак, тай потя-
гаєш пилкою. Ну, поріжемо вже ціле дерево,
стягаємо колоддя на полянку. Боже, скільки
чоловік намордується. Часом аж очі на лоба
вилазять... І, дивишся, невеличка наче колода,
а як доведеться тягти на круту гору, то аж
дух тобі займає. А коли вже наносимо ве-
лику купу, тоді беремося укладати. На споді
трошки хмизу на огнище, а потім колоддя,
колоддя... аж до гори. На верху накладемо
четиння¹, щоб вітер не провівав та щоби
полум'я не вибухло, а ще потім прикриваємо
землею або чим іншим мокрим, щоби краще
утлілося вугілля в споду. Ну, готова одна
купа, підкладемо вогонь; один лишається
пильнувати ладу, а решта далі і, поки перша
утліє, ми підпалимо три-чотири. Ото вам
варто бачити тоді як то делікатно виглядає,
як тут по лісі вінцем навколо верха
дим клубами зводиться. А вночі, то не раз
гадаємо, що то такий великий червоний пер-
стінь оперезав гору. Ну, а вже як міркуємо,
що вгоріло добре, то починаємо гасити. Не раз
із однієї купи десять, дванадцять возів вугля.
Міркуйте, що то за купи. Е, що вам хата. Ніщо.

Таке було й тоді. Наклали ми чотири
купі, попідпалювали, та й пильнуємо. Моя

¹ Четиння—глиця, шпильки ялинки чи сосни.

купа була найпізніше запалена, коло другої був Дмитро, коло третьої—Іван, а коло четвертої—Дмитрів Степан. Якимко був у селі при конях. Було то якось з полудня. Я пообтикав добре купу четинням, позабивав шпари, закурив люльку, тай лежу собі під ялинкою, вибачте, на череві, от так, обперся на лікті, нічого. Ще собі гадаю: «Вже якби Дмитрову й Іванову купу завтра гасити, через ніч вугілля вповні дійде». Аж тут на-раз чую крик коло Йванової купи. Зриваюся на ноги, біжу, що там таке? Не дуже то й близько було. Прибігаю до Дмитрової купи: Дмитра нема. Ба, прислухаюся, чую Дмитрів голос коло Йванової купи, все кричить: «Швидко, швидко, розкидай». Господи, гадаю собі, що там таке сталося? Лечу я, скачу через пеньки, та виверти, продираюся крізь хащі та ломи, а серце лише стук, стук, стук. Прибігаю. Мати Христова! Дмитро й Степан звиваються коло Йванової купи. Тут огонь жбухає як із пекла—знаєте, вугілля перетліло. Дими сарахкотять, а вони деревляними копаницями в руках мусуються та розкидають колоддя.

— Що тут—що тут таке?—кричу до них. Але мабуть і не почули мого голосу, так тріскотіла четина та гудів огонь. Я бачу, що нема чого допитуватися, хапаю й собі ж довженну копаницю та розкидаю колоддя. Заздрів мене Дмитро крізь дим, полум'я та іскри.

— Швидше,—крикнув—швидше, швидше.

— Та що таке?—питаю—де Іван?

Дмитро не відказав нічого. Лише Степанко, обсмалений і ледве живий серед задухи, прокричав:

— Упав у вогонь. Полум'я прохопилося було зверха, а він ліз ще гору купою зати-кати. А в тім вугілля просунулось, тай...

— Боже милосердний,—крикнув я, а са-мого, мов би льодом обдало. Десь, не знаю вже відки, я набрав раптом сили. Що загачу копаницею, то колоддя летить мов трісочки з-під сокири, що загачу, то летить, розска-кується. Вже я попик собі руки, ноги, лице, не питаю нічого, лише усе, мов безумний приговорюю:

— Іванчику мій, дитиночко. Іванчику де ти?

Аж ось серед червоного жару щось зачор-нілося. Два нас захопили копаницями й ви-тягли. То був мій Іванчик.

Мати Христова, не приводь вас ніколи ні бачити, ні чути про таке нещастя, яке зва-лилося на мою бідну, стару голову. Лежав мій Іванчик на землі передо мною, чорний увесь, як головня. Тіло в огні збіглося, шкіра перегоріла, потріскалась... Не пізнати, де були очі, де уста, де лице, нічого... Мати небесна, я на своїм віку не бачив ніколи нічого страшнішого, як був мій синочок сердешний. А я над ним стояв, ні живий,

ні мертвий, лиш руки ломлю, та приказую:
«Іванчику, серденько, обізвися, хоч словечко
промов».

Але мій Іванчик давно вже богу душу
віддав. Дай там, господи, його душеньці спо-
кій. Пішов він страшною дорогою з того
світу, лишив мені тяжкий жаль, лишив
старого без помічника, самого, як билинку
серед поля. Ей, синочку мій, синочку, то то ж
тобі мабуть така доленька судилася. Тай чи
не воліла ж мене старого така пригода спіт-
кати? От була б стара з дітьми поплакала,
тай годі. Були б бодай не бідували. А так
що? Літа вже чоловіка перемагають. Мені
вже далі на печі лежати та старі кості
парити, не волочитися по заробітках. Ох
боже єдиний, боже... Постояв я над своїм
Іванчиком, та ніколи було стояти. Утер
сльози, загорнув свого синочка у рядно, тай
поніс у село, мов дитину. Другого дня похо-
вали. Ей, паничику, паничику, ви ще не
знаєте, що значить як батькове серце бо-
лить за своєю дитиною. А тут голод, робота
чекає, щоб чоловік не загинув. Ніколи було
довго сумувати та бідкати, ніколи завертати
до старої матері та потішати її у превели-
кім жалю. Третього дня ми набрали вугілля
у вози тай поїхали. Чужі люди переказали
матері, що: «Ось-ді ти, ненько, у тугу не
вбивайся, а свого сина вже не надійся. Не
приїде твій син тебе на старості літ при-

голубити, не висипле запрацьовані гроші на стіл та не скаже: Нате, мамо. Поїхав твій син у далеку дорогу, в чужу сторону, де ніхто не потребує заробляти. Там тебе, мамо, твій синочок дожидає». А бідній Фенниці переказали, що: «Ось-ді ти, дівонько, не жди свого нареченого. Перемовила його до себе друга, розлучниця, сира-могила».

Дуже плакала за Іванчиком мама й сестра рідненька, а ще дужче бідна Фенниця. Приходили всі три у Ілемс, наймали панахиду по його душі, молилися на свіжій могилі. От тільки й казки про мого бідного Іванчика. Мати ще й досі плаче, а мені й до гробової дошки не перестане серце боліти. А Фенна також довго по нім плакала-сумувала, аж ось цих м'ясниць другий сватач найшовся, пішла заміж. Дай їй боже прожиток щасливий за її щирість.

На другий рік, десь знов у такий час здибав я старого вугляра. Розгугторився з ним про його життя.

— От, бачите, нужда тай нужда. Нігде ні про що й не чути більше. Наш заробіток день у день меншає. І ліси вірубують, і того камінного вугілля все більшає. От, прийдеться далі з голоду гинути. Та отто бодай богу дякувати, що доньку віддав цих м'ясниць. А Дмитро вже не їздить за вугіллям, пішов із Степаном на заробіток у Людвіківку, д-

тартаку¹. Ще добре, що зо мною пустив Якимка. «Бери,—каже—брате, мого сина, коли твого господь милосердний зібрав зо світа». От така, бачите, моя журба темна. Коли б не Якимко, що вже мені все до помочі, то прийшлося б самому з старою пропадати з голоду. Сам уже, бачите, безсилий, де то, де літа плинуть тай силу забирають. А вже ніколи мені до інших заробітків братися. І не можу, і охоти нема. Жив вугляром, та таки бачиться, й до гробу ляжу вугляром. Якби лише був мій Іванчик золотий дихав. Не так би мені було жилося. Гей, гей, лишив мене сирота, мов без правої руки. З ним усього не стало: ні сили, ні достатку, ні потіхи, ні заробітку,—нічого.

¹ Лісопильня.

Д О В Б А Н Ю К

Та його власне так тільки прозвали Довбанюком за те, що все ходив в тих шляхетських, незбираних, як то кажуть, вибачте, «довбаних» штанях. А звався він власне Городиський. Шляхтич був, правда, що з тих ходачкових, але пихи шляхетської стільки, що хоч і графові личило б. Іде ото, бувало вулицею, обшарпане, в полотнянці два роки непраній, заболочений по коліна, — якби його хто не знав, то дав би йому шматок хліба як старцеві, а зустріниться з мужиком, то надується як той індик, ніс до гори, ніби зорі лічить, та й простує супротив, не вважає ні-на-що. І хай лиш наважиться чоловік не обминути його або підтокою за полотнянку зачепити, то так вилає, що й об світі не стямишся.

— А ти, хаме! А ти хлопе! А ти розбишака! Чи не бачиш, що я їду, не можеш уступитися?

Свої люди вже знали його бундючність, то тільки всміхнеться, бувало, чоловік та й скаже:

— Ну, ну, пане Городиський (якби не сказав «пане», то крий мати божу, обра-

зиться на смерть!), вибачайте за цей раз я мимохить.

І Городиський гордо кивне головою на знак, що перемінив гнів на милість, і почваляє собі далі вулицею. А коли це трапиться з незнайомим чоловіком, з чужого села, то такий нераз стане, слухає-слухає Довбанюкової ганьби, а потім бачить, що чоловік зовсім ледащо, та й почне глузувати собі з нього.

— Ба, а чому ж то пан у кареті четвернею не їдуть, а тільки пішки по болоті чвалають?

— Чекай-но ти, чекай—скрикне на те Довбанюк,—прийде ще такий час, що ми, шляхта, будемо вами, хамами, їздити.

— А бодай то бог про оте не довідався,—сміється чоловік, а Довбанюк іще дужче лютує.

— Орати будемо вами, так! А вашими бабами волочити, щоб ти знав! Ти гадаєш, що я жартую? Чекай тільки, через два роки Польща буде, побачиш!

Почувши таку розмову, чоловік швидко перестає сміятися, з якимось острахом зирне на Довбанюка, далі сплюне що сили, та й мовчки рушає далі в свою путь. А Довбанюк також сплюне та й бурчить собі під носом:

— От хами! Як собі розібрали! Забули вже дисципліну, зовсім забули. Але чекайте лишень, прийде ще на вас криска, пізнаєте 21

ви, що шляхтич, то не мужик! Хай тільки нам Польща вернеться!

Дуже часто він, бідолаха, небіжечку Польщу згадував. Та й бог його знає, як йому вдавалося: чи тоді грушки на вербах рости будуть, чи калачева хмара спаде, чи що? Те- тільки видавалось йому певним, що тоді й найгіршому шляхтичеві що-день буде пущання. А тут у нього бідолахи що-день велика п'ятниця. Робити, бачите, не хочеться так тяжко, як мужикові, своїх достатків хіба стільки, що на хребті, ну, а їсти треба. От так де саду пильнувати, в пасіці роїв доглянути (хоч бжіл дуже боявся і на пасічництві не розумівся), підчас толоки коло женців постояти або зимою скипок наколотити збіжжя на млинку провіяти—ото вся його й робота була. А не кличе бувало й на току ніхто, то він літом у ліс по гриби плентається, набере голубінок, гіркань, сиріжок, накладе денебудь огник та й пече-пече і їсть. А зимою, то так таки голіруч із хати до хати волочиться, посидить, посопе, побалакає, коли що дадуть, то перекусить, а як ні, то далі плентається.

Було в нашій селі кілька багатих шляхтичів, ще й тезки Довбанюкові, все Городиські, хоч і не свояки. То ті вже згляд мали на нього. Літом на роботу запрошують, а й зимою не забувають. Не знаю, чи там змова між ними була, чи що, досить, що

коли Довбанюк у них не сидів і не харчувався, давали йому «лігулярно», що-тижня по гарцеві ячмінної муки. Ми, діти, бувало сміху маємо... Як тільки субота вечір, мій Довбанюк нічого нікому не кажучи, бере мішечок за ремінь, тай у село. А ми також нічого не кажучи, та й за ним.

— А ви куди, колодачки? (Всі діти в нього звалися «колодачки»).

— Та так собі. Біжимо послухати, відки собаки гавкають.

— Дам я вам собак!

І він грозив нам пальцем. Дуже, бачите, не любив, коли хто за ним заглядав, що він робить, або куди ходить. А нам тільки того треба. Нам хоч би й у кінець села пробігатися, аби тільки Довбанюка подразнити. І як то вже він ізвивався, через тини стрибав, у кукурудзу та в коноплі ховався, якби тільки одурити нас, щоб ми не знали, в котру хату він заходить. Та куди тобі сховатися перед чотирма парами всевидючих дитячих очей. Куди він, туди й ми за ним, а все кричимо:

— Пане Городиський, геп-геп! Пане Городиський, геп-геп!

— Ну, ну,—бурчить він із конопель,— гепну я тебе одного з другим, лиш ти не йди мені з очей!

А коли вже дістане свій гарчик борошна з хати виходить, та й просто на вулицю. Тоді вже й не думає через тини стрибати.

Самою серединою дороги суне, і борони господи до нього підступити. Та й просто до нашої хати. З моїм татом він якийсь давній знайомий був, ну, та й пасіка в нас, сад; досить, що він усе любив пересиджувати в нас коли де-інде діла не мав. «Тут мое становище, каже, бувало, поки не проженете». І скринька його з ганчір'ям у нас в коморі стояла. Навіть горщик свій і залізну ложку в тій самій скриньці мав. Так то він у тім горшку що дня собі лемішку варив із того борошна. Зварить, бувало, водою розведе та й сьорбає. Мама не втерплять, капнуть йому молока в ту бурду, а він одвернеться, ніби не бачить, щоб не треба було дякувати. Не любив, бачите, виду показувати, що хтось йому ласку робить, а вже попросити в кого чого—краще з голоду згине! „Що то“,—кажуть бувало мама,—„шляхетська манерія“. Та й байдуже собі звикли до старого Довбанюка.

Так отже послухайте, яка то йому на старість дурниця в голову прийшла. Неділя була, десь так перед Петром, саме того року, як ото польське повстання в Варшаві вчинилося. Газет у нас тоді ніяких не було, а так тільки глухі чутки поміж народом ходили що „Поляки прийдуть, мужиків різати будуть“, або що-найменше «панщину завернуть». Мужики дуже похнюпились, а шляхтичі мов на дріжджах росли. А село наше,

бачите, міщани, більша половина мужиків, а менша шляхти. А що вже наш Довбанюк, так цей нераз і крізь сон кричав: «Чекайте лиш ви, хами, скоро Польща буде. Ми вам».

Від самої весни ходив як загорілий. До роботи ніякої, хоч його ріж, то не піде, а хоч би й пішов, то що з нього за робота! Нехай там собі рої летять, куди їх бог провадить, нехай костогризи та сорокопуди черешні об'їдають, нехай ястреб усі гусята поб'є—він не бачить і не чує нічого. Адже швидко Польща буде. То й не дивно що, поки що до чого, а наш Довбанюк таки порядно з голоду млів. На його лихо й гриби того року не вродили й риба не вловилася. Якби не той гарчик ячмінної муки, що йому що-суботи тезки давали, то був би Довбанюк, таки не дочекавши Польщі, з голоду загинув. Мама прогодувати його не могла, бо в них і своїх дітей було досить, а переднівок випав тяжкий. Але Довбанюк байдуже собі. Що тісніше коло нього, то дужче він за своєю Польщею вбивається.

Сидимо ми отак на приспі з полудня: тато, ще кілька сусідів і ми, діти, а Довбанюк на сінешнім порозі лемішку їсть, таки з горшка, нерозведenu. Пожурилися наші господарі переднівком, а далі на повстання зійшли, розповідають, що хто на ярмарку чув або від чужосільних.

— Кажуть, що щось Москаль перемагає,—
бовкнув один.

— Хто то каже? Хто сміє казати?—аж
скрикнув Довбанюк, зірвавшись з порога
і кинувши в горщик свою залізну ложку.

— Ой, пане Городиський,—круто з вашою
Польщею. Там, кажуть, Москаль повстанців
як риби в саку ловить, а котрих зловить,
то з тими таке робить, що був-був півень,
а потім став каплуном.

— Дурні кажуть, а ще більші дурні слу-
хають.

— Ну, та ми власне тихо собі шептали,
щоб ви не слухали.

Загальний регіт. Довбанюк аж почервонів
зб злости, але не сказав нічого, тільки сів
назад на поріг і взявся знов до свого горшка
з лемішкою.

— От дурно пана розгнівали,—передраж-
нює один господар.—Хто знає, може он
завтра Польща буде. То то будете в ярмі,
ходити, що аж гей.

— Га, як у ярмі, то в ярмі,—відмовляє
другий.—Але я гадаю, що пан Городиський
не будуть такі, покажуть свою велику ласку
для нас, дурних мужиків.

А Городиський нічого, тільки сопе та
ячмінну лемішку уплітає. Коли в тім со-
баки загавкали, а з сусіднього заулка залу-
нав немов цапине мекання, тонкий голосок.

— Горшки друтоваць, мамо-о-о.

— Агій, сказився та в неділю горшки дротує,—загомоніли газди.

Препрашам, я сем завтра подротую, а нині тільки шукам, де сем переночую,—відіззався з-за плота такий самий цапатий голос дротаря.

— Чи бач, який хитрий. Ну, йди сюди, іди,—сказали тато і вказали дротареві перелаз.

Дротарів у нас у ту пору дуже радо приймали, бо дротар усе одно, що газета, про всяку всячину розкаже. Бувало повна хата людей найде як на поминки, а він собі на лаві засяде, та «сем» та «лем»—і плете, що йому слина на язик наверне, а люди аж роти пороззявляють та тільки ахають. Та й волочилося тих дротарів багато, що кілька день усе якийсь новий. Чутка йшла навіть, що їх навмисне підсилано. Одні казали, що їх пани підсилають, щоб хлопів бунтували, а другі казали що уряд підсилає, щоб стежили, чи хлопи справді не бунтуються.

Так і цей дротар. Переліз на подвір'я, привітався з господарями, та й сів на приспі. Спочиває. Господарі його розпитують то про це, то про те, а він нічого. Слово-дві скаже, та й далі сопе. За невеличку хвилю вже відкись по селу чутка пробігла, що дротар об'явився. Ого, зараз пів двору людей на-сходилася, новин послухати. Тоді мій дротар як не розбалакається. Зразу затинав і «сем» і «лем», плів щось таке, що мара знає що, 27

а далі почав чисто по-польськи, та й уже не про що, як тільки про повстання. Почав розповідати, як то повстанці б'ють Москаля, як Француз і Англієць ось-ось уже Полякам на допомогу виступлять, як і наш цісар нічого проти того не має, щоб Москалеві «крути скроїти», як то де-інде й хлопиповстання йдуть, а пани хлопам не лише панщину, але й усі ліси й пасовиська дарують.

— Йдіть, люди, йдіть,—говорив він.— Батьківщина кличе. Слухайте пісні.

Тай зятагнув своїм цапиним голосом:

Стій, враже, стій,
Ще не скінчився бій.

Співаючи, він підскакував, крутився на одній нозі, помахував в одній руці звоєм дроту, а в другій тим шилом, що горшки править. Люде слухали, дивилися як на комедію, де-які сміялися, жінки хрестилися. А коли дротар закінчив свою пісню страшними словами:

Повісило вас по парі,
Чиновники, достойники,

то всі вибухнули голосним реготом, так кумедно вертівся та перекривлювався дротар.

— Йдіть, люди, йдіть, проговорював він далі. Покажіть, що ви вірні польські діти.

Та брешеш, козячий сину,—сказав на те з добродушним притиском один хазяїн,—бо ми й не діти, й не польські!

— Дротарю, я йду з тобою,—залунав раптом різкий, могучий голос. Усі озирнулися й охнули. На порозі сінешніх дверей стояв Довбанюк з горшком недоїденої лемішки в одній, та залізною ложкою в другій руці і не зводячи очей із дротаря, грозив видно, цілому світові.

— Я йду з тобою, чуєш, дротарю,—повторив він іще раз.—А їх не клич, це хлопство нічого не розуміє.

— Довбанюку! — скрикнув йому мій тато, забувши навіть утитувувати його паном.—Чи ти сказився, чи з тобою що таке?

— Мовчи, хаме!—grimнув Довбанюк, кинувши на тата таким неописано згірджим поглядом, якого я з роду не бачив і бачити не буду. І не кажучи більше нічого, він обернувся, пішов до комори, відчинив свою скриньку, вложив до неї горщик до половини повний лемішки, положив таки необтерту ложку, замкнув скриньку, сховав ключ у сінях під ступу, і взявши в руку палицю, вийшов на подвір'я.

— Гурра!—повітали його люди голосним окликом.

— От козак, так козак!

— Підперезався, зовсім зібрався.

— Хоч до повстання, хоч у просо горобців пужати.

Мов град сипалися на Довбанюкову голову. А він нічого собі. Взяв дротаря

під-руку, навіть не поклонився нікому, та й пішли.

— Гей, музики військової. З парадом провести пана капітана,—крикнув хтось, і вмить де не взялася юрба хлопців з цеберками, ночвами, дійницями, другі біля них з палицями, та й луп-цуп, трах-тарах, тарабанять що сили. Я й сам, тямлю як сьогодні, лупив по цеберці, що трохи дно не вибив. Крик, гвалт, гармидер. А за музикою друга купа йде—парубки, господарі та ревуть ревуть:

Пристань, Юрку, до вербунку,
Будеш їсти з маслом курку.
Будеш їсти, будеш пити,
Довбеньками воші бити.

Ну вже одно слово, зі славним парадом виряджали ми Довбанюка аж за село. А він нічого, пішов, навіть не подякував.

Минули жнива—за Довбанюка й чутки немає. Мов у воду канув. Уже люди й сміятися перестали. Аж ось на першу пречисту знов якимось так випало, що в нас на приспії народу зібралося чимало. Сидять балакають. Коли нараз дивимося лізе щось вулицею, обдерте, згорблене, скулене, ледве ноги за собою тягне. Та й ноги гарні: подряпані, скривавлені по самі коліна, бо як раз тільки до колін останки штанів досягали. Лізе просто на наше подвір'я, наближається, знімає з голови щось ніби лопуштя ликом пов'язане... Господи, та це ж він сам, це Довбанюк!

— Юрку! Пане Городиський! Чи то ви?—
скрикнуло разом до нього кільканадцять
голосів. Але в жаднім голосі й тіні насмішки
не було.

— Я,—відповів коротко Довбанюк, і зда-
валося, з крайнім напруженням усіх сил
випростувався і гордо пройшов крізь натовп
згуртованих біля нього людей. Усі до нього
з запитами: а що? а як? а де? а коли?—а
він ані слова. До сіней, та під ступу, та до
комори, та до своєї скриньки. Відімкнув
першим ділом хап за горщик з лемішкою
та за залізну ложку. Горщик був повний і
ложка була повна, але пліснятини. Йому
байдуже. Немов нічого й не бувало, сів на той
самий сінешній поріг, здряпав плісень, та як
почне їсти, як почне... Люди обступили його
довкола і постовпіли.

— Бідний чоловік! Два місяці нічого не їв.

На силу мама вирвали йому з рук заплі-
снілу лемішку та дали теплого борщу, пи-
рога, молока. На силу попоїв і прийшов до
себе. На силу розбалакався.

— Та де ж ви були?

— А дідько знає! Десь на гряниці.

— Та що ж ви робили?

— А дідько знає! Якись дуби тягав. Було
нас дванадцять, таких самих старих дурнів,
як я. Завели нас до якогось пана, та й там
казали ждати розпоряджень. Ждали ми,
ждали, розуміється, в лісі. Далі пану надо-

кучило, та й каже нам: «От не маєте тут що робити, тягайте оті дуби з того боку грямиці на цей бік». А то вам через ліси та нетрі такі, що крий боже. Це, каже, потрібно буде для воювання, коли сюди війна прийде. Тягати наказує швидко, а їсти дає що-раз то скупіше. Тягали ми, тягали,— дивіться як обтягалися. А далі взяли та й утекли.

— Та куди ж ви ходили такі довгі часи?

— А дідько знає! Найбільше лісами.

— І ніхто вам нічого не казав?

— Ні, ніхто. Я гадав, що хоч арештують та етапом до села відішлють, отже не хотіли. Прийшлося самому, голому й голодному, паляндрувати. Господи, чого я зазнав, чого я зазнав...

Ну, а в повстанні ви були?

— А дідько знає! здається, не був.

— Ну, а Польща буде? вирвалось у когось знехоття з уст.

Довбанюк тільки голову понутив. Мовчав, мовчав, а далі зірвався, тупнув покаліченою ногою до землі, махнув залізною ложкою в повітрі в якімось неозначенім напрямі, та на ціле горло як не крикне;

— А нехай їм там усім тристенний дідько матір мучить!

Φ-B-38

СЛУЖБА ВНАШНЬО

ЗАКОН, ПОДПИСАНО НА 1940
КНИЖНИК

Ф ¹ В-88

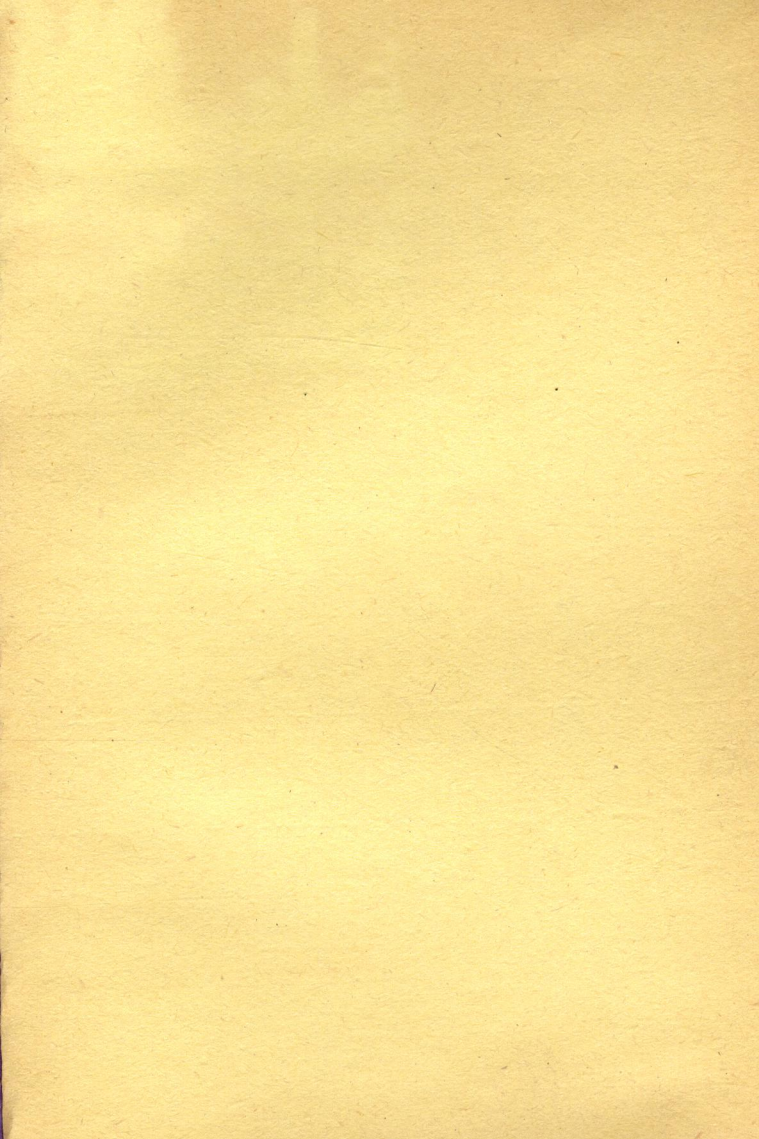
СКЛАДИ ВИДАННЯ:

**ХАРКІВ, Горяїнівський пров., 2.
КИЇВ, вул. Воровського, 48.**

2510

31.841

$\phi \frac{I}{B-880}$

31. 841
Ф $\frac{I}{B-880}$

Л. Франко

Вуцелар